

Галина Трунова,
кандидат юридичних наук, доцент

УДК 369.2

СТРАХОВИЙ СТАЖ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ПО ТИМЧАСОВІЙ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ

У статті досліджується порядок визначення розміру страхового стажу для призначення допомоги по тимчасовій непрацездатності. Аналізуються нормативно-правові акти, які визначають порядок встановлення страхового стажу. Акцентовано увагу на процедурі підрахунку страхового стажу і проблемах у правозастосуванні. Проаналізовано та зроблено висновки щодо додаткових критеріїв визначення розміру страхового стажу, необхідних для отримання допомоги по тимчасовій непрацездатності та по вагітності і пологам. Доведено необхідність наповнення Державного реєстру фактичними даними про страховий стаж застрахованих осіб.

Ключові слова: страховий стаж, допомога по тимчасовій непрацездатності, допомога по вагітності і пологам, Державний реєстр, застрахована особа, страховальник, Пенсійний фонд.

Однією з ключових умов, необхідних для призначення та розрахунку допомоги по тимчасовій непрацездатності, є страховий стаж. Значно ускладнює процедуру призначення допомоги важкий порядок обчислення його розміру. Необхідно підкреслити, що розмір допомоги залежить від тривалості страхового стажу, а помилки в обчисленні ведуть до негативних наслідків: у випадку заниження тривалості страхового стажу порушуються права застрахованих осіб, завищення призводить до збитків для фонду соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та можливості фінансових санкцій для роботодавця, адже саме на останнього по-

кладається обов'язок визначення розміру страхового стажу особи.

Окремі аспекти правового регулювання страхового стажу в праві соціального забезпечення розглядалися у працях наступних науковців: В. В. Андріїв, Я. І. Безуглої, М. І. Боднарука, С. В. Вишновецької, О. Л. Кучми, С. М. Прилипка, І. М. Сироти, Н. М. Швець, М. М. Шумила та ін. Однак процеси реформування системи соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та проблемні аспекти у правозастосуванні вимагають комплексного вивчення питання страхового стажу в системі соціального страхування.

Мета статті — визначити порядок роз-

рахунку страхового стажу для призначення допомоги по тимчасовій непрацездатності та запропонувати шляхи подолання існуючих проблем у цій сфері.

Для реалізації права громадян на матеріальне забезпечення та соціальні послуги за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності страховий стаж обчислюється за даними персоналізованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, а за періоди до його запровадження — у порядку і на умовах, передбачених раніше чинним законодавством.

До набрання чинності Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18 січня 2001 р. [1], а саме до 28 лютого 2001 р., трудовий стаж прирівнюється до страхового стажу, що визначається відповідно до Правил обчислення загального трудового стажу для призначення працівникам допомоги по тимчасовій непрацездатності [2]. Згідно з якими до трудового, а отже, і до страхового стажу, крім часу роботи в установах, підприємствах та організаціях, входить зокрема: служба у Збройних Силах, Національній гвардії, Прикордонних військах, СБУ, внутрішніх військах МВС; період одержання допомоги по безробіттю відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»; час відпусток у зв'язку з вагітністю та пологами, частково оплачуваної відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку і відпустки без збереження заробітної плати по догляду за дитиною, тривалість якої визначається медичним висновком, але не більш як до досягнення дитиною шестирічного віку; час навчання у професійно-технічному закладі освіти та ін., відповідно до п. 4 зазначених Правил. До страхового стажу не включається період навчання у вищих закладах освіти, час перебування у місцях позбавлення волі та час участі у незаконних страйках.

Страховий стаж для призначення до-

помоги по тимчасовій непрацездатності за період з 28 лютого 2001 р. до 1 січня 2011 р. обчислюється відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням». Згідно зі ст. 7 зазначеного Закону страховий стаж визначається як період (сума періодів), протягом якого особа підлягає загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням, і сплачує (або за неї сплачуються) страхові внески до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності в порядку, встановленому законодавством. Також до страхового стажу зараховуються періоди тимчасової втрати працездатності, перебування у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами та час перебування застрахованої особи у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, а також періоди одержання виплат за окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, крім пенсій усіх видів [1].

Починаючи з 1 січня 2011 р. тривалість страхового стажу при розрахунку допомоги по тимчасовій непрацездатності залежить не лише від сплати страхових внесків із заробітної плати застрахованої особи, а й від розміру сплаченого страхового внеску.

Законом України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8 липня 2010 р. були внесені зміни, згідно з якими страховий стаж — це період (строк), протягом якого особа підлягала загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та за який щомісяця сплачено нею та роботодавцем або нею страхові внески в сумі не меншій, ніж мінімальний страховий внесок [3], а з 1 січня 2015 р. дана редакція викладена у ч. 1 ст. 21 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [4].

Розрахунок страхового стажу повинен робити страховальник на підставі даних Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, наданих застрахованою особою у вигляді довідки Пенсійного фонду України [5]. Пенсійний фонд України формує та веде Державний реєстр застрахованих осіб. Фонд соціального страхування, на жаль, не має прямого доступу до бази даних Державного реєстру, всю інформацію працівники Фонду отримують у випадку здійснення відповідних запитів до Пенсійного фонду. Страховальникам з Державного реєстру надається інформація про застрахованих осіб, які перебувають у трудових відносинах з цими страховальниками, виключно за період перебування особи у трудових відносинах із страховальником. Працівник може особисто звернутися до Пенсійного Фонду для отримання довідки про страховий стаж [6].

Відповідно до ст. 14¹ Закону «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» Пенсійний фонд України та його територіальні органи зобов'язані надавати безоплатно на вимогу застрахованих осіб інформацію, що міститься на їх персональних облікових картках у реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру [3].

Разом із тим, згідно зі ст. 16 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» застраховані особи зобов'язано: надавати страховальнику, страховику достовірні документи, на підставі яких призначається матеріальне забезпечення та надаються соціальні послуги. Однак відсутність таких відомостей не передбачена переліком підстав для відмови у наданні допомоги по тимчасовій непрацездатності [4].

Законодавством не визначено, який підрозділ підприємства обчислює страховий стаж. Це, у свою чергу, не сприяє виплаті допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі, що відповідає нормам законодавства, а також унеможливує притягнення винних осіб до відповідальності.

Прикладом може бути постанова Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 15 жовтня 2014 р. по справі № 331/6334/14-а за позовом бухгалтера підприємства до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності про скасування постанови відповідача про накладення адміністративного стягнення за ч. 1 ст. 165⁵ КпАП України за виявлені правопорушення: розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності не відповідає страховому стажу застрахованих осіб (включені роки, коли мати перебувала у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку). Свої вимоги позивачка обґрунтовує тим, що відділ кадрів надавав відомості бухгалтерії про трудовий стаж працівників. На підставі цього бухгалтерія робила нарахування працівникам допомоги по тимчасовій непрацездатності. Тому її вини у переплаті цих коштів немає. Судом було встановлено, що вини позивача у порушенні при нарахуванні допомоги по тимчасовій непрацездатності немає, оскільки відповідачем не доведено, що саме на позивача покладено обов'язок перевіряти відомості, подані відділом кадрів щодо страхового стажу працівника. Суд постановив скасувати постанову Фонду про накладення адміністративного стягнення на позивача за ч. 1 ст. 165⁵ КпАП України [7].

На нашу думку, в законодавстві повинна бути чітко зазначена посадова особа, яка відповідає за визначення розміру страхового стажу необхідного для призначення допомоги по тимчасовій непрацездатності.

Проте цілком очевидним є те, що проблему необхідно вирішувати комплексно, шляхом наповнення Державного реєстру фактичними даними про страховий стаж застрахованих осіб. Фонд повинен принципово підійти до нового етапу комп'ютеризації використання інформації, забезпечити повноту і достовірність баз даних. У свій час, ще тільки при появі електронно обчислювальної техніки, науковці наголошували на необхідності повного електронного забезпечення си-

стеми соціального страхування. Так, В. П. Галаганов у якості напряму вдосконалення системи пенсійного законодавства і практики його застосування визначив використання електронної техніки та систем автоматизованого контролю [8, с. 14–15]. О. Г. Азарова і О. Є. Козлов відзначали, що саме комп'ютерні технології могли б дати відповідь на питання про наявність необхідних юридичних фактів для призначення допомог, крім того, при централізованому веденні інформації можна було б відмовитися від ведення трудових книжок, оформлення пенсійних справ, від традиційної зберігання архівів про трудову діяльність [9, с. 148–149].

Як відзначають П. Д. Пилипенко та С. М. Синчук, законодавець в одних випадках надає значення тривалості страхового стажу як умови для призначення того чи іншого виду забезпечення, а в інших — його тривалість лише презюмується, тобто не вимагається кількісного критерію страхового стажу [10, с. 148].

У системі соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності законодавець вводить додатковий диференціюючий критерій визначення страхового стажу.

У загальному порядку, відповідно до ст. 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», тривалість страхового стажу впливає на розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності і виплачується застрахованим особам залежно від страхового стажу в таких розмірах: 50% середньої заробітної плати (доходу) застрахованим особам, які мають страховий стаж до трьох років; 60% — від трьох до п'яти років; 70% — від п'яти до восьми років; 100% — понад вісім років; а також для застрахованих осіб, віднесених до пільгової категорії, відповідно до чинного законодавства.

Однак п. 4 ст. 19 Закону «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» встановлює додаткові критерії щодо визначення страхового стажу. Так, застраховані особи, які протягом дванад-

цяти місяців перед настанням страхового випадку за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування мають страховий стаж менше шести місяців, мають право на матеріальне забезпечення у таких розмірах: допомога по тимчасовій непрацездатності — виходячи з нарахованої заробітної плати, з якої сплачуються страхові внески, але в розрахунку на місяць не вище розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом, у місяці настання страхового випадку; допомога по вагітності та пологах — виходячи з нарахованої заробітної плати, з якої сплачуються страхові внески, але в розрахунку на місяць не вище двократного розміру мінімальної заробітної плати та не менше за розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом у місяці настання страхового випадку [4].

Стаж менше 6 місяців можливий у таких випадках: працівник тільки починає свою трудову діяльність; працівник вийшов з відпустки по догляду за дитиною віком до 6 років; працівник до працевлаштування не працював понад 6 місяців; працівник працює на умовах неповного робочого часу, внаслідок чого страховий стаж за останній рік склав менше 6 місяців.

Спроба ввести додатковий критерій у вигляді обов'язкового шестимісячного страхового стажу впродовж останніх дванадцяти місяців для призначення допомоги по тимчасовій непрацездатності здійснювалася вже в 2007–2008 роках. Так, пп. 5 п. 25 розділу II Закону «Про державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» було доповнено ч. 3 ст. 4 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованнями», якою передбачено, що у разі якщо застраховані особи, які працюють на умовах трудового договору, сплачували страхові внески до Фонду протягом останніх дванадцяти календарних місяців перед настанням тимчасової

непрацездатності або вагітності та половів менше повних шести календарних місяців, то допомога надається їм виходячи з фактичної заробітної плати, але не вище розміру мінімальної заробітної плати, встановленої на час настання страхового випадку. Дане правило поширювалося і на добровільно застрахованих осіб та фізичних осіб — підприємців [11].

Однак Конституційний Суд України прийняв Рішення, в якому було визначено такі зміни як неконституційні та передбачено, що Верховна Рада України не повноважна при прийнятті закону про Державний бюджет України включати до нього положення про внесення змін до чинних законів України, зупиняти дію окремих законів України та/або будь-яким чином змінювати визначене іншими законами України правове регулювання суспільних відносин [12].

Скорочення та зменшення розміру соціальних гарантій громадян при прийнятті бюджету — це усталена практика нашої держави. Так, М. М. Шумило, аналізуючи роль конституційної юрисдикції у застосуванні пенсійного законодавства, вказує, що основна кількість рішень Конституційного Суду України присвячена конституційності норм законів про бюджет. Вчений доходить висновку, що в умовах перманентного дефіциту бюджету держава намагається ухилитися від виконання окремих конституційних соціальних гарантій [13, с. 198].

Що ж до допомоги по вагітності і пологам, то, з одного боку, в ч. 1 ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» визначено, що допомога по вагітності та пологах надається застрахованій особі у розмірі 100% середньої заробітної плати (доходу), обчисленої у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, і не залежить від страхового стажу. З іншого боку, як ми вже зазначали, законодавець ввів додатковий диференціюючий критерій про обов'язковий шестимісячний страховий стаж за останні дванадцять місяців.

Введення даної норми спрямоване виключно на запобігання необґрунтованих витрат коштів Фонду. Законодавець при формулюванні цієї норми має на меті уникнути зловживань з боку роботодавців, які приймали на роботу вагітних жінок із значно завищеним посадовим окладом, аби ті могли отримати допомогу по вагітності та пологах за рахунок коштів Фонду у більшому розмірі.

Схожа норма була введена ще в 2009 р., однак у більш лояльному для застрахованих осіб вигляді. Так, якщо працівниця працювала і сплачувала (або за неї сплачували) страхові внески менше ніж за календарний місяць, середня заробітна плата для розрахунку допомоги по вагітності та пологах обчислювалася з нарахованої заробітної плати, з якої сплачуються страхові внески, але не вище за розмір середньої заробітної плати за всіма видами економічної діяльності в місяці, що передує місяцю, в якому настав страховий випадок, відповідно в областях, містах Києві та Севастополі за даними Держкомстату. Однак і тоді існували проблеми, адже Держкомстат публікує свої відомості про розмір середньої заробітної плати, як правило, із затримкою на два місяці [14, с. 43].

Звичайно, диференціація — це обов'язковий елемент соціального страхування, характерна риса методу права соціального забезпечення. Г. С. Симоненко визначав диференціацію при розподіленні коштів соціального страхування як один з принципів соціального страхування [15, с. 22]. Однак, на нашу думку, диференціація не повинна призводити до дискримінації. Диференціація норм має в обов'язковому порядку підвищувати рівень соціального захисту працівника або забезпечувати рівні можливості для реалізації прав окремим категоріям осіб [16, с. 60].

Прийняття зазначеної норми — це крок назад. Адже з'являється пряма залежність від певної безперервності страхового стажу впродовж останнього року. Тобто законодавець відходить від страхових принципів. Ця норма — це пережиток минулого, коли для отримання допо-

моги по тимчасовій непрацездатності для працівників, які на попередньому місці роботи були звільнені за порушення трудової дисципліни необхідно було пропрацювати не менше 6 місяців [17, с. 30]. І хоча йдеться не про безперервний страховий стаж у прямому розумінні цього слова, а про суму періодів, все ж певна залежність від безперервної зайнятості присутня. На нашу думку, дана диференціація порушує принцип соціальної справедливості.

З огляду на викладене вище, можна дійти окремих висновків щодо підвищення ефективності визначення страхового стажу в системі соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності.

По-перше, слід зазначити, що складність реалізації застрахованими особами права на матеріальне забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності викликана складною процедурою підрахунку страхового стажу. До 18 січня 2001 р. страховий стаж визначається залежно від записів у трудовій книжці. Обрахунок за період з 2001 р. до 1 січня 2011 р. проводять за умови сплати страхових внесків. А з 1 січня 2011 р. обчислення страхового стажу здійснюється за даними, що міс-

ються в системі персоніфікованого обліку відомостей про застрахованих осіб Державного реєстру.

По-друге, недостатня регламентація питання відповідальних осіб за визначення розміру страхового стажу на підприємстві, установі, організації не сприяє реалізації прав застрахованих осіб та унеможлиблює притягнення винних до відповідальності. Встановлення ж додаткових критеріїв для розрахунку страхового стажу попереджує зловживання, проте обмежує права застрахованих осіб.

По-третє, цілком очевидним є те, що проблему необхідно вирішувати комплексно, шляхом наповнення Державного реєстру фактичними даними про страховий стаж застрахованих осіб. Фонд повинен принципово підійти до нового етапу комп'ютеризації використання інформації, забезпечити повноту і достовірність баз даних. Наявність єдиної інформаційної бази, яка повинна використовуватися при призначенні соціально-страхових виплат, спрощення процедури визначення страхового стажу призведуть тільки до позитивних результатів та мінімізують помилки у визначенні розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18.01.2001 р. № 2240 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2240-14>.
2. Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Правил обчислення загального трудового стажу для призначення працівникам допомоги по тимчасовій непрацездатності» від 19.10.1998 р. № 1658. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1658-98-%D0%BF>.
3. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 8.07.2010 р. № 2464. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
5. Лист Виконавчої дирекції Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності від 17.01.2015 р. № 2.4-17-2. URL: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/lvv/uk/publish/article/82210>.
6. Постанова правління Пенсійного фонду України «Про затвердження Положення про реєстр застрахованих осіб Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 18.06.2014 р. № 10-1. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0785-14>.
7. Постанова Жовтневого районного суду міста Запоріжжя від 15 жовтня 2014 р. Справа № 331/6334/14-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43518282>.
8. Галаганов В. П. Правоприменительная деятельность в сфере пенсионного обеспечения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.05. — М., 1988. — 20 с.

9. Азарова Е. Г., Козлов А. Е. Личность и социальное обеспечение в СССР: Правовое исследование. — М. : Изд-во «Наука», 1983. — 189 с.

10. Право соціального забезпечення: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко, В. Я. Бурак, С. М. Синчук та ін. ; за ред. П. Д. Пилипенка. — 2-ге вид. переробл. і доп. — Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. — 504 с.

11. Про основні положення Закону України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та внесення змін до деяких законодавчих актів України», що стосуються діяльності Фонду. URL: <http://www.fse.gov.ua/fse/control/riv/uk/publish/article/82441>; jsessionid=2FB50C29A20EBD08089798796D913555.

12. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 2007 р. № 6-рп/2007. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0a6p710-07?nreg=v0a6p710-07&find=1&text=%F1%F2%E0%E6&x=0&y=0>.

13. Проблеми застосування трудового та пенсійного законодавства : монографія / Н. М. Хуторян, Я. В. Сімутіна, М. М. Шумило та ін. — Київ : Ніка-Центр, 2015. — 316 с.

14. Постернак М. О. Курс «Основи загальнообов'язкового державного соціального страхування» Заняття 9 Обчислення середньої заробітної плати для визначення розміру допомоги по вагітності і пологах особам, що працюють за трудовим договором (контрактом) // Довідник кадровика. — 2014. — № 9. — С. 40—54.

15. Работа профсоюзного комитета по социальному страхованию и пенсионному обеспечению рабочих и служащих / подгот. Г. С. Симоненко и др. — М. : Профиздат, 1986. — 221 с.

16. Гуменюк І. Інститут заборони дискримінації в соціальному законодавстві ЄС: досвід для України // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2014. — № 3. — С. 60—64.

17. Батыгин К. С. Администрация и социальное страхование / отв. ред. В. И. Никитинский. — М. : Юрид. лит., 1982. — 120 с.

Трунова Галина. Страховой стаж в системе социального страхования по временной нетрудоспособности.

В статье исследуется порядок определения размера страхового стажа для назначения пособия по временной нетрудоспособности. Анализируются нормативно-правовые акты, которые определяют порядок установления страхового стажа. Акцентировано внимание на процедуре подсчета страхового стажа и проблемах в правоприменении. Проанализированы и сделаны выводы относительно дополнительных критериев определения размера страхового стажа, необходимых для получения пособия по временной нетрудоспособности и по беременности и родам. Доказана необходимость наполнения Государственного реестра фактическими данными о страховом стаже застрахованных лиц.

Ключевые слова: страховой стаж, пособие по временной нетрудоспособности, пособие по беременности и родам, Государственный реестр, застрахованное лицо, страхователь, Пенсионный фонд.

Trunova Galina. Insurance experience in the system of social insurance for temporary disability.

The article deals with the procedure of determining the amount of insurance experience for the appointment of temporary disability benefit. The author analyzes regulations that define the order of insurance experience determining. The attention is paid to the complex procedure of calculation of insurance experience and problems in its law enforcement. The additional criteria of determining the amount of insurance experience required for temporary disability benefit and pregnancy and childbirth financial assistance are analyzed and summarized. The necessity of filling the State Register with actual data on insurance experience of an insured person is grounded.

Keywords: insurance experience, temporary disability benefit, pregnancy and childbirth financial assistance, State register, insured person, insurer, Pension Fund.